

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ**

Кваліфікаційна робота магістра

на тему: СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ
ФЕНОМЕНУ ОЧІКУВАННЯ В ПРОЦЕСІ МІЖСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Виконав: студент 2 курсу, групи 8.0531-2з
спеціальності 053– Психологія
Туранська Лідія Володимирівна
Керівник: д.психол.н., професор кафедри
психології Горбань Г.О..
Рецензент: д.психол.н., професор кафедри
психології Ткалич М.Г.,

Запоріжжя – 2022

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра психології
Рівень вищої освіти магістр
Спеціальність 053 Психологія
Освітня програма Психологія

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____

к.психол.н., доцент. Н.О. Губа

« _____ » _____ 2022 р.

З А В Д А Н Н Я

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Туранська Лідія Володимирівна

Тема роботи Соціально-психологічні особливості прояву феномену очікування в процесі міжособистісної взаємодії

керівник роботи Горбань Г.О., д.психол.н., професор кафедри психології

затверджені наказом ЗНУ від «20» 07 2022 року № 886-с

2. Строк подання студентом роботи _____

3. Вихідні дані до роботи аналіз психолого-педагогічної літератури.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки: визначити поняття соціально-психологічних очікувань, дослідити особливості міжособистісної взаємодії під час шкільного навчання, вивчити соціально-психологічні очікування як складову самосвідомості особистості; запропонувати програму дослідження соціально-психологічних очікувань в процесі міжособистісної взаємодії; навести результати сформованості прояву феномену очікування.

5. Перелік графічного матеріалу: 5 таблиць, 6 рисунків

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		Завдання Видав	Завдання прийняв
Вступ	Горбань Г.О. д.психол.н., професор кафедри психології		
Розділ 1	Горбань Г.О. д.психол.н., професор кафедри психології		
Розділ 2	Горбань Г.О. д.психол.н., професор кафедри психології		
Розділ 3	Горбань Г.О. д.психол.н., професор кафедри психології		
Висновки	Горбань Г.О. д.психол.н., професор кафедри психології		

7. Дата видачі завдання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	січень-березень 2022 р.	Виконано
2	Робота над вступом	березень 2022 р.	Виконано
3	Робота над першим розділом	квітень-червень 2022 р.	Виконано
4	Робота над другим розділом	липень-серпень 2022 р.	Виконано
5	Написання висновків	вересень 2022 р.	Виконано
6	Передзахист	листопад 2022 р.	Виконано
7	Нормоконтроль	листопад 2022 р.	Виконано

Студент _____ Л.В. Туранська

Керівник роботи _____ Горбань Г.О

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ О. М. Грединарова

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота складається з 48 сторінок, 5 таблиць, 6 рисунків, 25 джерел використаної літератури.

Об'єкт дослідження - феномен очікування в процесі міжособистісної взаємодії.

Предмет дослідження – соціально-психологічні особливості прояву феномену очікування в процесі міжособистісної взаємодії.

Мета дослідження – дослідження соціально-психологічних особливостей прояву феномену очікування в процесі міжособистісної взаємодії.

Гіпотеза: передбачаємо, що соціально-психологічні очікування визначаються індивідуально-психологічними особливостями його особистості. Соціальні та психологічні очікування є регулятивним компонентом самовідчуття кожного індивіда.

Методи дослідження: Методологічну основу дослідження становили методи наукової абстракції, аналізу, синтезу, індукції, дедукції, логічного аналізу, системного підходу тощо.

Новизна отриманих результатів полягає в дослідженні соціально-психологічних особливостей прояву феномену очікування в процесі міжособистісної взаємодії. Висновки дослідження та рекомендації щодо обґрунтування соціально-психологічних особливостей прояву феномену очікування в процесі міжособистісної взаємодії можуть бути прийняті до уваги та знайти конкретну реалізацію в учнівській практиці.

Галузь використання: навчально-виховні заклади, загальноосвітні школи.

ОЧІКУВАННЯ, СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ, МІЖОСОБИСТІСНА ВЗАЄМОДІЯ, СТОСУНКИ У ГРУПІ.

SUMMARY

Turanska L.V. Socio-psychological Features of the Manifestation of the Expectation Phenomenon during Interpersonal Interaction

The qualification work consists of an introduction, 48 pages, 5 tables, 6 figures, conclusions, 25 sources of used literature.

The research object the phenomenon of waiting in the process of interpersonal interaction.

The research subject : socio-psychological features of the manifestation of the phenomenon of waiting in the process of interpersonal interaction.

The research goal :is to study the socio-psychological features of the manifestation of the phenomenon of waiting in the process of interpersonal interaction.

The research tasks are:

- define the concept of social and psychological expectations;
- to investigate the peculiarities of interpersonal interaction during schooling;
- to study socio-psychological expectations as a component of the self-awareness of the individual;
- propose a research program of socio-psychological expectations in the process of interpersonal interaction;
- to state the results of the formation of the manifestation of the phenomenon of expectation.

The novelty of the obtained results lies in the study of socio-psychological features of the manifestation of the phenomenon of waiting in the process of interpersonal interaction. Research conclusions and recommendations regarding the substantiation of the socio-psychological features of the manifestation of the phenomenon of waiting in the process of interpersonal interaction can be taken into account and find concrete implementation in student practice.

In the first chapter of the work "Theoretical aspects of social-psychological features of the manifestation of the phenomenon of expectation in the process of interpersonal interaction " we considered the concept of social-psychological expectations; peculiarities of interpersonal interaction during schooling and socio-psychological expectations as a component of the individual's self-awareness.

In chapter 2 "Analysis of the social-psychological characteristics of the manifestation of the phenomenon of expectation in the process of interpersonal interaction " we present the research program of social-psychological expectations in the process of interpersonal interaction and the results of the formation of the manifestation of the phenomenon of expectation.

Key words: the phenomenon of expectation, interpersonal interaction, self-awareness, personality, learning, psychological features.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОЯВУ ФЕНОМЕНУ ОЧІКУВАННЯ В ПРОЦЕСІ МІЖОСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ.....	9
1.1. Поняття соціально-психологічних очікувань.....	9
1.2. Особливості міжособистісної взаємодії під час шкільного навчання.....	13
1.3. Соціально-психологічні очікування як складова самосвідомості особистості.....	17
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОЯВУ ФЕНОМЕНУ ОЧІКУВАННЯ В ПРОЦЕСІ МІЖОСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ.....	22
2.1. Програма дослідження соціально-психологічних очікувань в процесі міжособистісної взаємодії.....	22
2.2. Результати сформованості прояву феномену очікування.....	30
ВИСНОВКИ.....	41
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	44

ВСТУП

Актуальність дослідження. Очікування іноді не збігаються з реаліями міжособистісних стосунків у групі, створюючи додаткові конфлікти. Крім того, суспільство висуває нові вимоги до навичок спілкування, толерантності, навичок саморегуляції тощо, які розвиваються, серед іншого, через оптимізацію очікувань у міжособистісних стосунках.

Оптимізація розвитку соціально-психологічних очікувань є важливою складовою комунікаційної системи. Позитивно впливають набуті знання, навички конструктивної міжособистісної взаємодії, уміння планувати, прогнозувати хід подій, поєднувати толерантність і вимогливість до учасника взаємодії, узгоджувати свої дії з діями інших учасників. на рівень саморегуляції, підвищують психологічну готовність і сприяють стабілізації соціально-психологічного клімату.

В англomовній літературі приділено увагу феномену соціально-психологічних очікувань, пов'язаних з питаннями ролей (Г.Х. Мід), групових норм (Р. Дарендорф, Т. Парсонс, Т. Шубитани), групового функціонування та міжособистісних відносин. сприйняття (А. Бегбі, Дж. Хетфілд).

О.О. Єршов та О.А. Коновалова провідну роль у створенні та збереженні взаєморозуміння відводять очікуванням. Соціально-психологічні очікування, очікування в ученьських колективах були предметом уваги таких науковців, як М.Й. Боришевський, Л.І. Гавришак, Ю.Л. Коломінський, О.Ю. Олексійович, С.П. Тищенко.

Незважаючи на те, що соціально-психологічні очікування були предметом уваги багатьох вчених – як зарубіжних, так і українських, – у цій проблемі залишається чимало прогалин. Зокрема, відсутні ґрунтовні теоретичні відомості щодо дослідження соціально-психологічних особливостей прояву феномену очікування в процесі міжособистісної взаємодії.

Соціально-психологічні особливості прояву феномену очікування в процесі міжособистісної взаємодії потребують детального дослідження в контексті самосвідомості особистості за такими компонентами, як самооцінка, спрямованість, ціннісні орієнтації.

Об'єктом дослідження є феномен очікування в процесі міжособистісної взаємодії.

Предмет дослідження – соціально-психологічні особливості прояву феномену очікування в процесі міжособистісної взаємодії.

Мета дослідження – дослідження соціально-психологічних особливостей прояву феномену очікування в процесі міжособистісної взаємодії.

Завдання дослідження:

1. Визначити поняття соціально-психологічних очікувань;
2. Дослідити особливості міжособистісної взаємодії під час шкільного навчання;
3. Вивчити соціально-психологічні очікування як складову самосвідомості особистості;
4. Запропонувати програму дослідження соціально-психологічних очікувань в процесі міжособистісної взаємодії;
5. Навести результати сформованості прояву феномену очікування.

Теоретична значущість отриманих результатів полягає дослідженні соціально-психологічних особливостей прояву феномену очікування в процесі міжособистісної взаємодії.

Методи дослідження: методи наукової абстракції, аналізу, синтезу, індукції, дедукції, логічного аналізу, системного підходу тощо.

Для розв'язання визначених завдань в роботі також застосовувались наступні методи соціально-психологічних особливостей прояву феномену очікування в процесі міжособистісної взаємодії; монографічний – при вивченні літературних джерел для обґрунтування системи прояву феномену очікування в процесі міжособистісної взаємодії, порівняння та аналогії – для розкриття

сутності поняття «міжособистісної взаємодії»; абстрактно-логічний – для здійснення теоретичних узагальнень, формування висновків.

Практична значущість отриманих результатів полягає в дослідженні соціально-психологічних особливостей прояву феномену очікування в процесі міжособистісної взаємодії. Висновки дослідження та рекомендації щодо обґрунтування соціально-психологічних особливостей прояву феномену очікування в процесі міжособистісної взаємодії можуть бути прийняті до уваги та знайти конкретну реалізацію в учнівській практиці.

Структура кваліфікаційної роботи магістра . Складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел з 25 найменувань. Структура роботи відбиває логіку дослідження та особливості характеру розробки наукової проблеми. Загальний обсяг основного тексту 48 сторінок. Робота містить 5 таблиць, 6 рисунків

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОЯВУ ФЕНОМЕНУ ОЧІКУВАННЯ В ПРОЦЕСІ МІЖОСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

1.1. Поняття соціально-психологічних очікувань

У філософському енциклопедичному словнику (1983) соціальні очікування розглядаються як суб'єктивні орієнтації, які поділяють члени соціальної групи або суспільства в цілому, щодо подій, які очікуються, що відбудуться, і представляють когнітивну, емоційну та поведінкову готовність індивідів до них. події точно. Соціальні очікування використовуються для опису взаємозв'язків між функціонуванням соціальних систем і діяльністю індивідів, які належать до цієї системи [17, 26].

Вони зміцнюються та поширюються через спілкування та взаємодію, але в деяких випадках вони також можуть поширювати соціальні очікування, які не відповідають реальності. Зазначимо, що «...стосовно стабільних малих груп соціальні очікування відображають об'єктивну потребу в скоординованих діях: від кожного члена очікується певний набір думок, почуттів і дій, які відповідають його місцю в системі колективної діяльності. Якщо поведінка не відповідає суспільним очікуванням, вона викликає відповідну реакцію членів групи — соціальні санкції». Тому кожен учасник спільної діяльності повинен зосереджуватися не тільки на діях інших членів, але й на їхніх очікуваннях щодо певного. дії з їхнього боку [24, 12].

В.Г. Крисько стверджує, що соціальні очікування — це очікування чогось у міжособистісних стосунках, наприклад, оцінка іншими людьми дій однієї людини. Соціальні очікування визначаються індивідуальними особливостями особистості, спільною діяльністю та організаційною структурою групи, груповими нормами, еталонами загальних перспектив розвитку життя в

суспільстві. Внутрішньо прийняті соціальні очікування є частиною ціннісних орієнтацій особистості, а міжособистісне спілкування додає очікуванням соціально значущої сутності: вони виступають мотивом поведінки людини [15, 13].

У «Психологічному лексиконі» (1983) ми знаходимо, що «...соціальні очікування — це суб'єктивні орієнтації індивідів як членів соціальної групи щодо очікуваного перебігу подій. Соціальне буття групи, її соціальний досвід відбивається в різних компонентах соціальних очікувань. Соціальні очікування, засвоєні індивідом, забезпечують вірогідне передбачення перебігу подій. Соціальні очікування, спрямовані на членів власної групи, є частиною функцій групових вимог. Вказується, що рольові очікування відображають взаємозалежність учасників соціальної взаємодії. Вони фіксують уявлення про права та обов'язки, пов'язані з певним становищем індивіда в соціальній структурі групи» [1, 21].

Т. Шибутані у своїй праці «Соціальна психологія» (2002), яка розкриває структуру організованих груп, зазначає, що різноманітні прагнення учасників групової взаємодії об'єднуються в систему взаємних очікувань, вимог і очікувань. Ці очікування стають інституціоналізованими та трансформуються в процедури, за допомогою яких контакти, відносини та стосунки управляються в групі. Роль формалізації очікування вказує на те, наскільки розвиваються патерни дій і як взаємні очікування вимог членів групи трансформуються в норми взаємодії. Група не може ефективно взаємодіяти, якщо її члени не знають, чого очікувати, а чого не очікувати один від одного. Тільки за умови оптимального розвитку соціально-психологічних очікувань можна організувати і спрямувати зусилля особистості в потрібне русло. «Коли узгоджені дії порушуються, порушники групових норм прагнуть виправдатися, а інші індивіди висловлюють невдоволення, засноване на власних очікуваннях і надіях. Індивід тільки тоді починає замислюватися про передумови, що лежать в основі його стосунків з оточуючими, коли трапляється щось несподіване, несподіване» [10, 9].

Стосовно проблеми соціальних ролей Т. Шибутані стверджує, що кожна людина в кожній ролі має однакові права з іншими учасниками, і це право — це не що інше, як рольові очікування, очікування, які покладаються на інших членів групи, спонукаючи їх робити щось для них або для них. І оскільки ролі взаємопов'язані, очікування доповнюють і обумовлюють одне одного. «Те, що один вважає правом, для іншого може бути обов'язком. Щоб говорити про внутрішні переживання іншої людини, необхідно, залишаючись самим собою, на мить стати іншим і, можливо, солідаризуватися з ним. Коли учасники групи не можуть передбачити реакцію один одного, їх спільна діяльність руйнується. Регулярність повсякденного життя значною мірою визначається тим, що кожна людина може одночасно бути частиною кількох соціальних інститутів і, відповідно, виконувати декілька соціальних ролей. Очікування кожного з нас щодо інших людей змінюються, коли ми переходимо від однієї ролі до іншої» [8, 24].

Г.Д. Долинський розглядає рольові очікування, або очікування виконавця тієї чи іншої соціальної ролі, у двох аспектах: соціальному та соціально-психологічному. «Рольові очікування в соціально-психологічному плані — це уявлення, концепції та установки, які мають члени групи, виконавці різних ролей, щодо вимог певної ролі та особи, що виконує цю роль. Соціальні очікування, засновані на економічних, політичних, моральних і навіть ідеологічних чинниках, які панують у цьому суспільстві, є одним із основних джерел формування соціально-психологічних очікувань» [2, 19].

М.Ю. Боришевський звертає увагу на соціально-психологічні очікування як фундаментальний психологічний механізм саморегуляції поведінки поряд із самооцінкою, рівнями роздратування, самоуявленнями та оцінними установками. Автор стверджує, що «...не виявлено. у науковій літературі досить чіткі уявлення про те, як працюють соціально-психологічні очікування», що забезпечує виконання певних функцій у процесі очікуваної поведінки або, навпаки, уповільнює цей процес і перешкоджає його ефективному подальшому розвитку. Соціально-психологічні очікування – це не просто сукупність

самосвідомості людини та соціального оточення, а значно складніше явище зі специфічним предметом і предметом дослідження» [5, 8]. Далі автор наголошує на посередницькій функції очікувань, як функції балансування та підтримки стану рівноваги між самовідчуттям індивіда та його чи її соціальним оточенням.

Н.В. Кузьменко досліджувала навчально-комунікативні очікування у старших класах. Комунікативні очікування учня від викладача вона розуміє як систему гіпотез, які учень має про викладача, коли той/вона бере на себе рольову функцію в педагогічній взаємодії. Комунікативні очікування мають загальний характер, оскільки будуються на основі цілісного образу педагога. Автор зазначає, що така картина вже є в уяві першокласника. Підкреслюється залежність його загальних очікувань від ціннісних орієнтацій сім'ї та найближчого оточення; системи виховання в сім'ї; стосунки дитини з учителем; самооцінки майбутнього ученя; формування загальної системи уявлень, уявлень про себе як учня, про власну роль, про майбутнього вчителя як суб'єкта педагогічної взаємодії [9, 17]. Проте психологічний чи соціально-психологічний зміст цих залежностей автор не розкриває. У процесі навчальної діяльності у учня виробляється система вимог до конкретного викладача. Ці вимоги є частиною комунікативних очікувань учнів. Розглядаючи термін «очікування», автор враховує мовні відмінності (на перший погляд) синонімічних термінів «очікування» та «надія», розглядаючи останні як можливість важко зрозуміти причини непорозумінь, конфліктів між учнями. і вчителі.

Н.В. Кузьменко зазначає, що учні випускних класів мають адекватний рівень комунікативних очікувань, що дозволяє їм об'єктивно будувати свої гіпотези, вимоги, припущення щодо перебігу та результатів стосунків у навчальній діяльності. Їхні очікування включають специфічний образ викладача з розгалуженою системою уявлення про індивідуальне сприйняття рольової функції. Кожен учень, як суб'єкт навчального процесу, має свою позицію та уявлення про стосунки з викладачами [11, 31].

О.Ю. Осадко та С.П. Тищенко досліджували соціальні очікування учнів від професійного вчителя та рефлексію цих очікувань вчителями. Соціальні очікування, згідно з ними, є різновидом соціальних санкцій або вимог, які регулюють взаємодію та стосунки між групами людей. Останні, таким чином, виступають своєрідним рецептом, що визначає певні параметри виконання людиною тієї чи іншої ролі. Усвідомлення педагогом змісту очікувань від себе як від носія певної соціальної ролі дає йому можливість ефективніше впливати на дітей і прогнозувати свої дії щодо розвитку взаємин з ними [20, 13].

Провівши теоретичне дослідження проблеми соціально-психологічних очікувань, маємо підстави стверджувати, що наукові джерела недостатньо розкривають соціально-психологічний зміст цього явища. На нашу думку, соціально-психологічні очікування вимагають свідомої перевірки самооцінки особистості щодо таких компонентів: самооцінка, домагання, саморефлексія, орієнтація, ціннісні орієнтації тощо. Не менш важливим є дослідження цього явища в міжособистісній взаємодії малої навчальної групи, як правило, стосовно таких явищ, як групові цінності, норми, соціальна роль, рефлексія та лідерство.

1.2. Особливості міжособистісної взаємодії під час шкільного навчання

Істотною ознакою соціальних відносин є міжособистісний соціально-психологічний аспект. Міжособистісні стосунки визначають характер взаємодії (суперництво, співробітництво), ступінь їх вираженості (більш чи менш успішне, ефективне співробітництво). На їх формування впливають умови життя людини та її емоційне забарвлення. Емоції вимагають дії і відіграють важливу роль у таких стосунках, як дружба, кохання, шлюб. За допомогою емоцій (страх, сміх тощо) людина може впливати на партнера по взаємодії та відповідно змінювати його реакцію на тему розмови.

Міжособистісне спілкування під час навчання передбачає систему зв'язків. Його основними елементами є суб'єкти спілкування, предмет спілкування – те, з приводу чого здійснюється спілкування та механізм свідомого регулювання відносин між суб'єктами [18, 7]. Конкретне спілкування має форму контакту та фактичної взаємодії, але контакт є першим кроком у реальній взаємодії. Це може бути самотійне явище, яке не переростає у взаємодію. Такий контакт поверхневий, швидкоплинний, без системи пов'язаних дій суб'єктів між собою. Самі взаємодії — це систематичні, регулярні дії суб'єктів, спрямовані один на одного і спрямовані на виклик відповідної відповіді, яка викликає нову реакцію з боку суб'єкта впливу. Взаємодія – це взаємозалежний обмін діями, організація спільних дій людей, спрямованих на здійснення спільної діяльності [21, 26].

Під час взаємодії відбувається обмін діями, формується спорідненість, узгодженість дій обох суб'єктів, а також стійкість їхніх інтересів, планування спільної діяльності, розподіл завдань тощо. За допомогою дій здійснюється взаєморегуляція, контроль, замість того, щоб знайти вплив і підтримку. Це означає участь кожного учасника взаємодії у вирішенні спільного завдання з відповідним коригуванням своїх дій з урахуванням попереднього досвіду, активізацію власних здібностей і здібностей партнера.

Форми і норми спільних дій розробляються, організовуються і координуються шляхом спілкування та обміну інформацією. Це дозволяє уникнути розриву між спілкуванням і взаємодією.

Шкільне життя передбачає взаємодію учнів і вчителів. Особистісні стосунки між учителем і учнем, як у класі, так і поза ним, безпосередньо впливають на весь навчальний процес і визначають його успіх. Виникнення й успішний розвиток міжособистісного спілкування можливе лише за умови взаєморозуміння між його учасниками. Те, як викладач і учень сприймають і розуміють один одного, впливає на процес спілкування і відносини, які складаються між ними в процесі спільної діяльності. У педагогічній дії спілкування виступає як засіб вирішення виховних завдань; соціально-

психологічний супровід педагогічного процесу; засіб формування взаємин «учитель – учень», покликаний забезпечити ефективність навчання, виховання та розвитку особистості. У зв'язку з цим педагогічне спілкування містить потужний резерв для розвитку професійної майстерності вчителя, вдосконалення організації педагогічної діяльності та навчально-виховного процесу.

Педагогічне спілкування – це система методів і прийомів соціально-психологічної взаємодії вчителя і учня, змістом якої є обмін інформацією, здійснення педагогічного впливу та побудова взаємин. Ініціатором і керівником цього процесу є вчитель. Спілкування «вчитель-учень» спрямоване на створення сприятливого психологічного клімату в системах «учитель-учень» і «учень-учень». Вона передбачає виконання важливих функцій [6, 11]:

- обмін інформацією між викладачами та учнями;
- міжособистісне сприйняття;
- організація та регулювання взаємовідносин і спільної діяльності;
- здійснення виховного впливу;
- педагогічно доцільна самопрезентація педагога.

Педагогічна комунікація допомагає вчителю організувати взаємодію в класі та поза ним як загальний процес. Вона не обмежується лише інформаційною функцією, а створює умови для обміну думками та досвідом, підтримує самоствердження учнів у колективі та забезпечує співтворчість на уроці.

Залежно від свого статусу вчитель і учень виступають з різних позицій: учитель організовує взаємодію, а учень сприймає і бере в ній участь. Для того, щоб учень став активним учасником педагогічного процесу, учитель має забезпечити суб'єкт-суб'єктний характер педагогічних відносин, що полягає у рівності психологічних позицій, взаємній гуманістичній спрямованості, активності вчителя та учнів, їх взаємній взаємодії. проникнення у світ почуттів і переживань, готовність прийняти аргументи співрозмовника, взаємодія з ним [8, 12].

Залежно від типу взаємодії (суб'єкт-суб'єктна, суб'єкт-об'єктна) спілкування педагога може бути функціонально-рольовим або кадрово-орієнтованим. Функціонально-рольове спілкування - чисте ділове спілкування, стандартизоване, обмежене вимогами рольових позицій. Його призначення - забезпечити виконання певних дій. У такому спілкуванні не враховуються особисті мотиви, ставлення вчителя та учня. Особистісно-орієнтоване спілкування – це складна психологічна взаємодія, яка передбачає виконання певних нормативних функцій із проявом особистісного ставлення. Воно спрямоване не стільки на виконання завдань, скільки на розвиток особистості учнів. Таке спілкування вимагає певної самодетермінованої активності особистості, для якої учні не йдуть за обставинами, а здатні самі створювати ці обставини, розробляти власну стратегію та свідомо вдосконалюватися [4, 32].

Учитель, налаштований на особистісне спілкування, має бути відкритим і чесним, довірливо ставитися до дітей, визнавати їх унікальність, цікавитися їхнім життям і проблемами, уміти бачити поведінку учнів їхніми очима, відчувати їхній внутрішній світ тощо. Він повинен вірити в силу кожного учня, вселяти в нього надію на успіх, допомагати духовно зростати. Один із найважливіших і найскладніших обов'язків учителя – захищати й розвивати самооцінку, важливість і компетентність дитини, привертати увагу до її потреб і вподобань, а також накреслювати особистий шлях до успіху. Якщо у дитини негативні самооцінки, то завдання вчителя — за допомогою комунікативних можливостей перетворити ці уявлення на позитивні, розвинути самосвідомість і потребу в самовдосконаленні. Коли вчитель безоглядно розуміє і сприймає внутрішній світ своїх учнів, поводить себе природно відповідно до свого досвіду, доброзичливо ставиться до учнів, він створює необхідні умови для особистісно орієнтованого спілкування, плідного навчання і виховання.

Тому педагогічне спілкування, як педагогічний інструмент забезпечення взаєморозуміння між учителем і учнем, є невичерпним джерелом покращення не лише обміну інформацією та педагогічного впливу, а й морально-психологічного клімату в колективі.

1.3. Соціально-психологічні очікування як складова самосвідомості особистості

Як зазначає С. Л. Рубінштейн, «...Самосвідомість є не первинно дана властивість людини, а продукт розвитку, тоді як свідомість не має окремої від особистості лінії розвитку, а включена як частина» Коли ми комплексуємо, досліджуючи риси особистості, ми часто переконуємося, що глибоко зрозуміти їх природу, їх психологічні детермінанти можна лише в контексті самопізнання [19, 28].

Самопізнання особистості - це складний психічний процес, суть якого полягає в тому, що вона сприймає численні образи себе в різноманітних дійових і поведінкових ситуаціях, у всіх формах взаємодії з іншими людьми і об'єднує ці образи в єдине цілісне утворення - в уявленні, а потім в концепції свого «Я» як суб'єкта, відмінного від інших суб'єктів. Аналіз багатьох досліджень з проблеми самопізнання дозволяє розкрити його психологічну структуру. Він включає такі компоненти: самооцінка, домагання, соціально-психологічні очікування, образ «Я» як інтегральне вираження досить високого рівня розвитку самосвідомості та ін. Виокремлення його компонентів у структурі самосвідомості є дуже умовним актом, оскільки всі компоненти будь-якого системоутворення (а таким є самосвідомість) перебувають у нерозривному, взаємозалежному взаємозв'язку.

Розглянемо соціально-психологічні очікування в контексті самосвідомості особистості, у поєднанні з її складовими. Однією з основних складових самооцінки людини є її самооцінка. Соціально-психологічні очікування мають причинно-наслідковий зв'язок із самооцінкою особистості.

Самооцінка - це оцінка людиною самого себе, своїх фізичних, інтелектуальних, комунікативних, моральних якостей, життєвих шансів, а також ставлення до нього інших людей. і його місце серед них. При цьому оцінююча особистість закономірно формує власні суб'єктивні орієнтації у зв'язку з очікуваними подіями. Самооцінка стосується не тільки такої

характеристики, як спрямованість суб'єктивних орієнтацій, а й їх модальності та стійкості. Суб'єктивні орієнтації особистості охоплюють набір соціальних настанов, елементів знань, стереотипів поведінки, оцінок, переконань, намірів. Ці суб'єктивні орієнтації, які поділяють члени соціальної спільноти щодо очікуваного розвитку подій, можуть функціонувати як їхні соціальні та психологічні очікування [7, 26].

Соціально-психологічні очікування — це уявлення людини про те, як її оцінюють інші, якої поведінки від неї очікують. Б.Д. Фюрст підкреслює, що людина не може пізнати себе у відриві від суспільства, що самопізнання можливе лише тоді, коли людина контактує з іншими людьми. Характеристики самооцінки залежать від оцінок, які їй дають інші люди. Він стверджує, що рівень самооцінки відповідає «видимій суспільній значущості», оскільки лише у стосунках з іншими людьми виявляються наші якості.

Результати інтеграційної роботи в сфері самопізнання, з одного боку, і в області емоційно-ціннісних установок, з іншого боку, об'єднуються в особливу форму індивідуальної впевненості в собі — їх самооцінка. Самооцінка тісно пов'язана не тільки з соціально-психологічними очікуваннями, а й з іншими компонентами самооцінки, є одним із елементів орієнтирів Я-концепції. Наступною важливою складовою самооцінки людини є її прагнення. У ситуації прийняття рішення домагання виступають як своєрідна проекція самооцінки на зовнішній світ. Соціальні та психологічні очікування від домагань впливають на самооцінку. Очікування виступають посередником між самосвідомістю індивіда та його соціальним оточенням, водночас виконуючи функцію балансування, підтримуючи стан рівноваги між цими сторонами [25, 23].

М.Ю. Боришевський стверджує, що «... виконання цієї функції закономірно передбачає здатність соціально-психологічних очікувань виконувати також корекційну функцію в процесі саморегуляції поведінки особистості». На цьому етапі можна зрозуміти тісний зв'язок між соціально-психологічними очікуваннями та домаганнями особистості. Очікування є тим

фактором, який спонукає людину постійно передбачати і порівнювати можливі реакції, вчинки, вчинки інших людей із власним роздратуванням [4, 26].

Домагання відноситься до сфери потрібної мотивації особистості. Домагання, як зазначає К.О. Абульханова-Славська, є «більш загальним, глобальним механізмом особистості, ніж її мотиви. Якщо мотив можна розглядати як конкретне спонукання до об'єкта, то роздратування охоплює зону (семантичний простір), в якій можуть виникати мотиви. На думку автора, домагання включають не лише об'єктивну, а й ціннісну характеристику зв'язку особистості з дійсністю, вони є аспектом самовизначення та орієнтації особистості на сутність самовизначення. Отже, домагання спонукають їх до діяльності, і не будь-якої діяльності, а саме тієї, яка цьому домаганню відповідає [19, 29].

Виходячи зі специфіки співвідношення структурних компонентів самосвідомості, звернемося до сутності її формування як образу «Я», що функціонує як регулятор поведінки. Останній є не окремою складовою самосвідомості, а результатом самопізнання і виступає у вигляді узагальненого уявлення людини про себе. «Це рівень самопізнання, як каже М.Й. Боришевський, при якого людина досягла найбільш зрілого усвідомлення сутності своєї особистості» [4, 35].

Специфіка соціально-психологічних очікувань, осудливе ставлення до інших, самооцінка і домагання багато в чому визначають зміст і динамічні параметри его-образу. Образ его, самооцінка та можливі поведінкові реакції є навчальними елементами, які характеризують Я-концепцію. Давайте розглянемо самооцінку як основну частину самовідчуття людини. Розмежування описового та оцінного компонентів дозволяє розглядати Я-концепцію як інструкцію, адресовану самому собі [23, 21].

«Один із трьох компонентів цих інструкцій щодо самоконцепції є емоційно цінним». Варто зазначити, що людина може не тільки уявити, як вона виглядатиме в очах оточуючих у тій чи іншій ситуації, не лише передбачити реакцію оточуючих на її дії, але й заздалегідь передбачити їхні очікування. Це

свідчить про те, що соціально-психологічні очікування є не просто інтелектуальним проявом самосвідомості індивіда, а важливим емоційно-ціннісним формуванням його Я-концепції [17, 29].

Соціально-психологічні очікування є важливим чинником не лише відбору та підтвердження інформації, а й планування індивідуальної діяльності. Якщо інформація, отримана в діяльності шляхом зворотного зв'язку, оцінюється очікувано, то вона засвоюється в картині світу (Ж. Піаже, 1969) і майже не змінюється. Фактичний образ «Я» змінюється досить повільно, оскільки він має велику здатність до засвоєння. Інформація, оцінки та установки, отримані від особистості, інтеріоризуються нею в систему соціально-психологічних очікувань, що дозволяє їй здійснювати самооцінку. звіти, на їх основі формується самооцінка, уявлення про реальне та ідеальне «Я».

Ідеальний образ «Я» відображає такі вимоги і очікування оточуючих людей до людини, які сприймаються нею і трансформуються в її «Я». У міру того, як дитина росте, очікування, які покладаються на неї, стають все більш різноманітними. Зміст і спрямованість цих очікувань залежать від закладів, до яких надходить дитина. М. Л. Раусте фон Вріхт (1982) називає нормативний образ себе. Іншими словами, нормативний образ «Я» означає уявлення людини про те, якою вона має бути в даному середовищі, щоб її поважали, а її дії та вчинки схвалювали. Нормативні очікування або очікування являють собою набір очікувань або вимог, пов'язаних з виконанням індивідом соціальних ролей, які є неформальними і не завжди усвідомленими. Соціально-психологічні очікування виконують регулятивну функцію між «внутрішнім» тиском ідеального «Я» з одного боку та вимогами, сподіваннями, прогнозами оточення, особливо фігур прихильності, з іншого [3, 15].

У контексті морального розвитку особистості потреба діяти відповідно до очікувань, сподівань, особливо значущих інших, стає для особистості необхідністю. Тож соціально-психологічні очікування належать до таких психологічних феноменів, у рамках яких особистісне, індивідуальне дуже тісно

стикається із соціальним, а формула «Я хочу бути таким, яким мене сподіваються бачити» стає пусковим механізмом мислення й соціального активності особистості.

Будь-яке очікування несе в собі емоційне навантаження, яке визначається ситуацією, в якій воно виникло, і асоціаціями, які з нього виникають. Очікувані події, реакції оточуючих можуть викликати у суб'єкта як позитивні, так і негативні емоції і відповідно впливати на поведінкові дії. Заключною ланкою цілісного процесу самопізнання є саморегуляція особистістю складних психічних актів, що входять до діяльності та поведінки.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОЯВУ ФЕНОМЕНУ ОЧІКУВАННЯ В ПРОЦЕСІ МІЖОСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

2.1. Програма дослідження соціально-психологічних очікувань в процесі міжособистісної взаємодії

З метою вивчення специфіки соціально-психологічних очікувань у процесі міжособистісної взаємодії нами була проведена комплексна діагностика. Вивчення особливостей розвитку мислення проводилось на базі 11 класу ЗОШ м. Хмельницького. Кількість респондентів – 18 (10 дівчат і 8 хлопців).

Дослідження організовано та проводиться в три етапи:

I етап – Підготовка до дослідження. На першому етапі було проаналізовано актуальні проблеми психології та обрано три методи, які дозволили вивчити соціальні очікування та психологічне благополуччя. Застосовуються психодіагностичні засоби, які ми описали раніше.

II етап – збір емпіричних даних. Групове опитування проводилося з дотриманням етичних вимог наукового дослідження. Діагностику проводили за обраними методами.

III етап – обробка та аналіз результатів дослідження. Проведено якісний та кількісний аналіз результатів дослідження.

Програма діагностики включала такі методи: Як я спілкуюся? адаптовано з О.С. Прутченкова та «Дослідження рівня домагань» П.Шварцландера, інтерпретація Т.І. Пашукова та «ПСО» І.С. Поповича.

Соціально-психологічні очікування визначаються індивідуально-психологічними особливостями його особистості. Соціальні та психологічні очікування є регулятивним компонентом самовідчуття кожного індивіда.

Рівень соціально-психологічних очікувань — це рівень індивідуальної регуляційної здатності. Це динамічні та змістовні параметри тих соціально-психологічних прогнозів, які здійснюються сотні разів у міжособистісних взаємодіях протягом дня. Нарешті, це насамперед усвідомлення поведінки інших, особливо людей, хто для нього важливий, тобто з тих, на чію думку він розраховує від нього; по-друге, моделювання курсантом можливих варіантів реакцій оточення на його поведінку, по-третє, усвідомлення курсантом вимог, які висуває до нього оточення, як значущі люди, так і взаємодіючі особистості.

На першому етапі дослідження ми використовували анкету «Як я спілкуюся?» адаптація О.С. Прутченкова, 2001.

Мета анкетування: визначити комунікабельність випробуваного, комунікабельність, розуміння співрозмовника.

Матеріали та обладнання: текст анкети, бланк для відповідей, ручка.

Процедура дослідження. Заохочуємо уважно прочитати запитання запропонованої методики тестування та надати чесні відповіді («так», «і так, і ні», «ні»).

Виберіть одну з можливих відповідей, не думайте про це. Переходимо до питань.

Ось питання методології тесту:

1. Чи багато у вас друзів?
2. Ви завжди можете підтримати розмову в компанії друзів?
3. Чи можна подолати стриманість, сором'язливість у спілкуванні з людьми?
4. Чи буває вам сумно, коли ви на самоті?
5. Чи завжди ви знаходите тему для розмови, коли зустрічаєте знайомого?
6. Чи можете ви приховати своє роздратування при зустрічі з людиною, яка вам не подобається?

7. Ви завжди вмієте приховати свій поганий настрій і злість на близьких?
8. Чи можна після сварки з другом зробити перший крок до примирення?
9. Чи можете ви утриматися від різких зауважень у спілкуванні з близькими?
10. Чи можете ви піти на компроміс у спілкуванні?
11. Чи вмієте ви ненав'язливо викладати свою точку зору в процесі спілкування?
12. Чи утримуєтеся ви від заочного засудження знайомих?
13. Якщо ви дізнаєтеся щось цікаве, чи хотіли б ви розповісти про це друзям?

За кожен позитивну відповідь, тобто «так», нараховується 3 бали, за кожен відповідь «і так, і ні» - 2 бали, за кожен відповідь «ні» - 1 бал. Потім бали підсумовуються.

Аналіз результатів. Від 30 до 39 балів означає, що суб'єкт є комунікабельною людиною, яка любить спілкуватися з близькими, знайомими і незнайомими людьми. Досліджуваний цікава людина у спілкуванні, часто «душа компанії», друзі та знайомі цінують у досліджуваному за вміння слухати, розуміти і давати поради. Але не переоцінюйте свої здібності – іноді ви просто балакучі. Будьте уважнішими до співрозмовників, стежте за їх реакцією, намагайтеся не нав'язуватися.

Від 20 до 29 балів. Респондент в міру комунікабельна людина, але має деякі труднощі в спілкуванні. У вас мало друзів, ви не завжди знаходите спільну мову зі знайомими. Іноді в розмові ви непоміровані, невірноважені. Ви повинні бути відкритими, уважними і доброзичливими до своїх співрозмовників. Крім того, не завадить трохи подолати сумніви в собі.

До 20 балів. Такі досліджувані сором'язливі, замкнуті, переважно мовчазні в колі знайомих, надаєте перевагу самотності спілкуванню з людьми. Однак це не означає, що у вас немає друзів і знайомих.

На другому етапі ми провели методику «Дослідження рівня домагань» (Р. Shvartslander, інтерпретація Т.І. Пашукової, 2000)

Мета дослідження: Визначити ступінь особистісних домагань за допомогою моторного тесту П. Шварцландера.

Матеріали та обладнання: заготовка з чотирьох прямокутних частин, кожна з яких складається з маленьких квадратів зі стороною 1,25 см, ручка, секундомір.

Процедура дослідження. Дослідження проводять у парі, що складається з експериментатора та досліджуваного. Завдання представлено як тест на координацію рухів, а фактична мета дослідження не розголошується. Експериментатор повинен зручно розташувати досліджуваного за добре освітленим столом, роздати йому бланк із чотирма прямокутними секціями і ручку і провести дослідження в чотирьох пробах, даючи вказівки і фіксуючи час їх виконання секундоміром. У кожній спробі завдання поставити хрестики в максимальній кількості клітинок однієї з прямокутних ділянок за заданий час.

Перед кожним випробуванням випробуваного просять назвати кількість квадратів, які вони можуть заповнити хрестиками, розміщуючи по одному в кожному квадраті за 10 секунд. Він пише свою відповідь у верхній великій клітинці першого прямокутного розділу. Після першої спроби, яка починається і закінчується за сигналом експериментатора, досліджуваний підраховує кількість перехрещених хрестиків і вносить це число в нижню велику клітинку прямокутної ділянки. Важливо, щоб випробуваний сам фіксував кількість передбачених і фактично заповнених квадратів.

Інструкція до теми: «У квадратах цієї прямокутної ділянки потрібно за 10 секунд поставити якомога більше хрестиків. Перед початком роботи визначте, скільки квадратів ви зможете заповнити. Це число запишіть у верхній великій клітинці прямокутної ділянки. Почніть з розміщення хрестиків у квадратах на сигналі.

Чи все добре? Якщо так, давайте почнемо!» Друга спроба відбувається за тією ж схемою, що й перша. Перед початком дається така інструкція: «Підрахуйте кількість заповнених вами полів і введіть результат у поле під прямокутником першого. Після цього подумайте і визначте, скільки хрестиків

ви розмістите в наступній таблиці. Запишіть це число у верхній великій клітинці другого прямокутного розділу.

З третьої спроби час, відведений на дослід, скорочується до 8 секунд. Четверта спроба виконується таким же чином.

Метою обробки результатів є отримання середнього значення цільового відхилення, на основі якого визначається рівень роздратування.

Цільове відхилення (C_v) — це різниця між кількістю графічних елементів (хрестиків), які хотів розмістити досліджуваний, і кількістю фактично розміщених елементів. Вони зазначаються на бланку кожним суб'єктом самостійно в графах «РДМ» і «РДС».

При цьому «РДМ» - це число, що міститься у верхній великій комірці заданої прямокутної ділянки, а «РДС» - в нижній.

Цільове відхилення розраховується за формулою:

$$C_v = (РДМ\ 2 - РДС\ 1) + (РДМ\ 3 - РДС\ 2) + (РДМ\ 4 - РДС\ 3),$$

де РДМ2, РДМ3 і РДМ4 – Бали роздратування при розміщенні хрестиків у квадратах кожного з 2-4 випробувань;

RDS1, RDS2, RDS3 – значення рівня продуктивності в 1-3 спробах.

Аналіз результатів. Рівень домагань є важливою структурною складовою особистості. Це досить стійка індивідуальна якість людини, яка характеризує: по-перше, ступінь складності вибраних завдань; по-друге, вибір суб'єктом мети наступної дії як функція досвіду успіху або невдачі в попередніх діях; по-третє, бажана самооцінка особистості. У запропонованій методології рівень роздратування визначається цільовим відхиленням, яке є різницею між тим, що людина планувала зробити в певний час, і тим, що вона насправді зробила.

Дослідження дає змогу встановити ступінь та доцільність. Рівень роздратування пов'язаний з процесом постановки цілей і є мірою розташування мети в зоні труднощів.

Доцільність домагань свідчить про збіг передбачуваної цілі та можливостей людини.

Високий рівень домагань людини може поєднуватися з вірою в цінність власних дій, з прагненням до самоствердження, з відповідальністю, з самовиправленням помилок, з наявністю стійких життєвих планів. Коли особа демонструє надмірно високий рівень домагань, це зазвичай супроводжує розчарування, право на інших і додаткову кримінальну відповідальність. Люди з таким домаганням є іпохондриками і їм важко реалізувати свій життєвий вибір.

Шкала відповідності домаганням:

Рівень домагань:

5,0 і більше - надміру високий;

3,0 – 4,99 - високий;

1,00 – 2,99 – адекватний;

–1,49 – 0,99 – низький;

–1,50 та нижче надміру – низький.

Розумний рівень домагань характерний для впевнених, комунікабельних людей, які не прагнуть до самоствердження, орієнтованих на успіх, які оцінюють свої сили і порівнюють свої зусилля з цінністю досягнутого. Низький рівень домагань багато в чому залежить від ставлення до невдачі. Люди з низьким рівнем роздратування часто мають нечіткі плани на майбутнє. Зазвичай вони націлені на підкорення і часто виявляють безпорадність. Однією з проблем таких людей може бути планування своїх дій на найближче майбутнє і порівняння їх із майбутнім.

Неадекватний рівень домагань може призвести до неадекватної поведінки, неефективності будь-якої діяльності, труднощів у міжособистісних стосунках. Недооцінка масштабів домагань, які є результатом відсутності соціально значущого успіху, може призвести до демотивації, незахищеності та глобального страху неприємностей. Корекція рівня має бути спрямована на узгодження уявлень про бажаний результат із здібностями та навичками людини. Закріплення цієї угоди в конкретній успішній діяльності підвищує відповідність рівня домагань.

Аналіз соціально-психологічного змісту проблемних ситуацій, що виникають під час конфронтації з висловлюваннями інтерв'юера, реалізує процес психічної регуляції поведінки, який забезпечується когнітивною, емоційною та поведінковою готовністю особистості до очікуваного розвитку подій. Когнітивна, емоційна готовність до поведінки супроводжується здатністю особистості діяти соціально. Ця здатність є різновидом психічного стану або також може бути охарактеризована як стан очікуваної дії, перехід до визначення її рівня є логічним у теоретико-емпіричному обґрунтуванні концепції психологічного дослідження соціальних очікувань індивіда.

Отримані на сьогоднішній день результати досліджень дають підстави працювати з такими вихідними даними:

1. соціальні очікування особистості – унікальне соціально-психологічне утворення, що виступає як процес психічної регуляції поведінки, психічного стану, має низку властивостей;
2. через психологічні механізми та функції соціальні очікування регулюють соціальну поведінку;
3. формування очікувань є важливою частиною постановки цілей; соціальні очікування наділяють індивіда здатністю конструювати соціальну реальність;
4. побудова моделі очікуваного майбутнього є необхідною умовою досягнення мети;
5. структурно-функціональна модель чітко показує структуру та взаємозв'язки соціальних очікувань індивіда.

Очевидно, що очікування можуть формуватися в контексті будь-якої задачі або індивідуальної соціально-психологічної ситуації. У контексті соціальних очікувань розумною виглядає класична класифікація за такими рівнями: високий, середній, низький.

Завершальним кроком емпіричного дослідження було визначення рівнів соціальних очікувань за допомогою опитувальника «PCO».

Для дослідження соціальних очікувань ученьської молоді щодо психологічного благополуччя використано психодіагностичний інструментарій:

Опитувальник «Рівень соціальних очікувань» (PCO), автор І. С. Попович. Анкета дозволяє визначити: рівень соціальних очікувань особистості, рівень усвідомлення очікуваного перебігу подій, рівень очікуваного ставлення до учасників міжособистісних взаємодій, рівень очікуваних результатів діяльності.

Перша шкала - шкала ступеня знайомства з очікуваним ходом подій (ОПо), що характеризується наявністю інформації про можливі події та їх особливості, друга шкала - шкала ступеня очікуваного ставлення до учасників міжособистісної взаємодії (Осо) – характеризується передбаченням можливих ставлень до суб'єктів соціальної взаємодії, третя шкала – шкала рівня очікуваних результатів діяльності (ОРо), характеризується очікуваннями щодо наслідків, результатів діяльності, активності індивіда і відображає особливості регуляції міжособистісних взаємодій, остання, четверта шкала вимірює загальний рівень соціальних очікувань.

Ось список тверджень, на які пропонуються відповіді:

1. Очікування кожного – це орієнтири, які визначають його майбутнє
2. Розраховувати, на що очікують і на що сподіваються учасники взаємодії, - безглузда трата часу
3. Я завжди прагну до максимального результату
4. На роботі я намагаюся показати все, що можу
5. Люди розлучаються, тому що їхні очікування не виправдалися
6. Нерідко при плануванні виконання роботи мені з'являються позитивні варіанти розвитку подій.
7. Перед виконанням завдання я завжди ретельно його обдумую і прораховую всі «за» і «проти».
8. Оточуючі мене не розуміють
9. Я завжди сподіваюся на успіх
10. Я сподіваюся досягти високих результатів у роботі, яку працюю
11. Мої очікування сприяють активізації діяльності

12. Очікування людини проєктують її ставлення до себе та до учасників взаємодії

13. Очікування керівництва можуть бути реалізовані лише за умови повного контролю над діями підлеглих, оскільки незалежність підлеглих призводить до краху очікувань керівництва.

14. Перш за все, мої результати тестування будуть низькими п'ятнадцять. Я можу зробити все, що в моїх силах, щоб досягти бажаного очікуваного результату

16. Я схильний програмувати себе на максимальну ефективність

17. Виконуючи завдання, ви завжди змушені коригувати поставлену мету

18. Моє детально сплановане та продумане виконання завдання є запорукою досягнення очікуваного результату

19. Усі конфлікти є результатом нереалізованих очікувань конфліктуючих сторін

20. Я очікую найкращих результатів опитування

21. Максимальна активізація зусиль допомагає мені досягти бажаного результату.

2.2. Результати сформованості прояву феномену очікування

Дослідження проводилось у Хмельницькій гімназії №2. Вибірка становить – 18 учнів 11 класу.

Результати дослідження відповідно опитувальника «Який я в спілкуванні?» наведено в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Результати дослідження відповідно опитувальника «Який я в спілкуванні?»

Досліджуваний №	Стать	Кількість балів	Рівень розвитку
№1.	Чол.	34	високий
№2.	Чол.	22	середній
№3.	Чол.	16	низький
№4.	Чол.	18	низький
№5.	Чол.	26	середній
№6.	Жін.	33	високий
№7.	Жін.	20	середній
№8.	Чол.	23	середній
№9.	Жін.	31	високий
№10.	Жін.	23	середній
№11.	Жін.	25	середній
№12.	Чол.	23	середній
№13.	Чол.	18	низький
№14.	Жін.	25	середній
№15.	Жін.	32	високий
№16.	Жін.	37	високий
№17.	Жін.	21	середній
№18.	Жін.	27	середній

Узагальнюючи результати наведеної таблиці 2.1 можна сказати, що найбільша сума балів, яку набрали респонденти складала 37. Переважаючими є такі показники у дівчаток. До високих показників відносяться від 30 балів, що є наявним як у хлопців так і у дівчат. Від 30 до 39 балів (високий рівень) означає, що досліджуваний комунікабельна людина, яка отримує задоволення від спілкування з близькими, знайомими і незнайомими людьми.

Середні показники становлять від 20 до 29 балів, що і виділяється у більшості хлопців та дівчат. Людина в міру комунікабельна, але в спілкуванні відчуває деякі труднощі. Друзів мало, зі знайомими не завжди можна знайти спільну мову. Іноді в розмові бувають нестриманим, неврівноваженим.

Найменшими показниками є така кількість балів як 16, що проявляється хлопців. Набір до 20 балів (низький рівень). Досліджуваний сором'язливий, замкнутий, в колі знайомих переважно відмовчується, спілкуванню з людьми віддають перевагу самотності.

Відобразимо на діаграмі отримані показники.

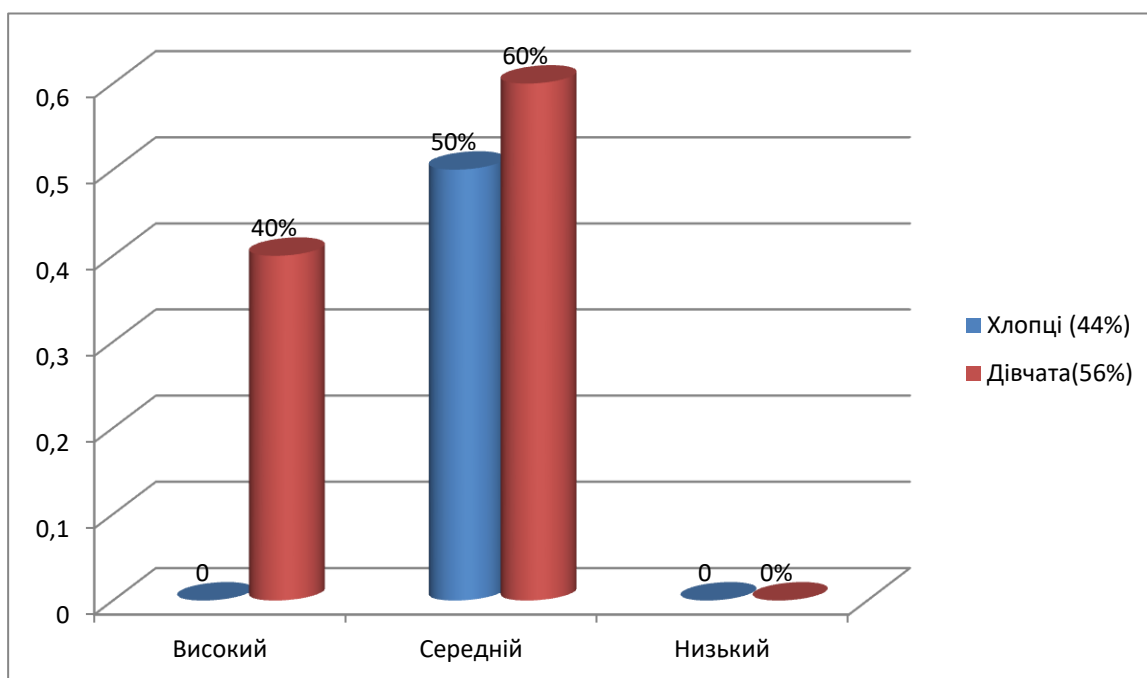

Рис. 2.1. Результати дослідження відповідно опитувальника «Який я в спілкуванні?»

Кількісний розподіл вибірки дослідження за методикою «Який я в спілкуванні?» наведений в табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Кількісний розподіл вибірки дослідження «Який я в спілкуванні?»

Рівень	Хлопці (44%)	Дівчата(56%)
Високий	12, 5%	40%
Середній	50%	60%
Низький	37, 5%	0%

Узагальнюючи результати наведені в табл. 2.2 можна сказати, що у досліджуваній групі з якої хлопчиків - 44 %, а дівчаток – 56%, слід відмітити переважання середніх показників комунікабельності, вміння спілкуватися, розуміти співбесідника. Зокрема середній рівень хлопчиків – 50%, а дівчаток – 60%. Високий рівень у дівчат – 40%, у хлопців – 12,5%. Отже, це свідчить про те, що у дівчат вища здатність до комунікабельності, вміння спілкуватися, розуміти співбесідника.

Аналізуючи докладно результати дослідження можна сказати наступне:

- у групі спостерігається низький рівень лише у 37,5% респондентів-хлопчиків;
- у дівчаток не спостерігається взагалі низького рівня (0%);
- середній рівень переважає як серед дівчаток, так і серед хлопчиків.

На другому етапі ми провели методику «Дослідження рівня домагань» (P.Shvartslander, інтерпретація Т.І.Пашукової, 2000) з метою визначення рівня домагань особистості з використанням моторної проби П.Шварцландера.

Результати дослідження за методикою «Дослідження рівня домагань» наведені в табл. 2.3.

Таблиця 2.3

**Результати дослідження за методикою «Дослідження рівня
домагань»**

Досліджуваний №	Стать	Кількість балів	Рівень розвитку
№1.	Чол.	9	Адекватний
№2.	Чол.	11	Високий
№3.	Чол.	7	Низький
№4.	Чол.	4	Нижче надміру
№5.	Чол.	9	Адекватний
№6.	Жін.	10	Адекватний
№7.	Жін.	11	Високий
№8.	Чол.	9	Адекватний
№9.	Жін.	11	Високий
№10.	Жін.	11	Високий
№11.	Жін.	10	Адекватний
№12.	Чол.	7	Низький
№13.	Чол.	10	Адекватний
№14.	Жін.	7	Низький
№15.	Жін.	9	Адекватний
№16.	Жін.	11	Високий
№17.	Жін.	11	Високий
№18.	Жін.	11	Високий

Згідно результатів наведених у таблиці впливає наступне, що серед респондентів переважаючим є адекватний рівень домагань, тобто загальна

набрана кількість балів становить 1,00 – 2,99 балів. Адекватний рівень домагань характерний для осіб впевнених у собі, товариських, які не шукають самоствердження, налаштованих на успіх, які зважують свої сили і співвідносять свої зусилля з цінністю досягнутого. Також незначно спостерігається і низький рівень, зокрема він наявний у більшій мірі у хлопців, тобто кількість балів від –1,49 – 0,99.

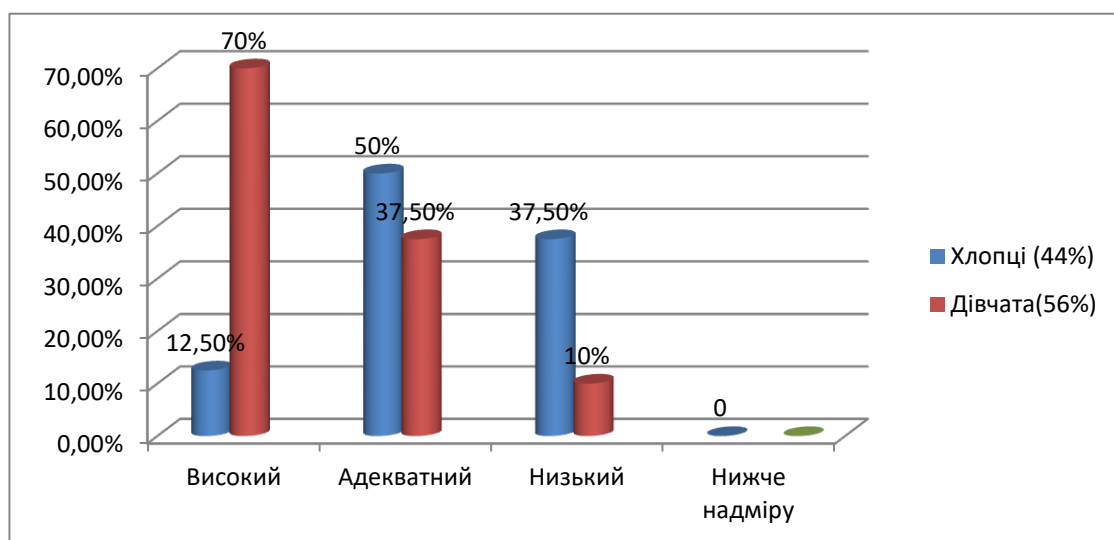

Рис. 2.2. Результати дослідження за методикою «Дослідження рівня домагань»

Низький рівень домагань багато в чому залежить від установки на невдачу. У осіб з надміру низьким рівнем домагань часто бувають нечіткі плани на майбутнє. Зазвичай, вони орієнтовані на підкорення, і часто виявляють безпорадність.

Таблиця 2.4

Кількісний розподіл вибірки дослідження за методикою «Дослідження рівня домагань»

Рівень	Хлопці (44%)	Дівчата(56%)
Високий	12,5%	70%
Адекватний	50%	37,5%
Низький	37,5%	10%
Нижче надміру	12, 5%	0%

Узагальнюючи результати наведені в таблицях, можна сказати що у досліджуваній групі з якої хлопчиків - 44 %, а дівчаток – 56%, слід відмітити переважання адекватних та високих показників рівня домагань. Зокрема високий рівень хлопчиків – 12,5 %, адекватний – 50%, а у дівчаток високий – 70%, адекватний – 37,5%.

Завершальним кроком емпіричного дослідження було визначення рівнів соціальних очікувань за допомогою опитувальника «PCO».

Результати дослідження було визначення рівнів соціальних очікувань за допомогою опитувальника «PCO» наведено в таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

Результати дослідження було визначення рівнів соціальних очікувань за допомогою опитувальника «PCO»

Показник соціальних очікувань особистості	Рівень	18 респондентів	
		к-сть	%
Рівень обізнаності про передбачуваний перебіг подій, ОП _o	Високий	8	44,00
	Середній	10	56,00
	Низький	0	0,00
Рівень очікуваного ставлення, ОС _o	Високий	12	67,00
	Середній	6	33,00
	Низький	0	0,00
Рівень очікуваних результатів діяльності, ОР _o	Високий	15	84,00
	Середній	3	16,00
	Низький	0	0,00
Рівень соціальних очікувань особистості, PCO _o	Високий	4	22,00
	Середній	14	78,00
	Низький	0	0,00

За проведеними методиками в кінцевому результаті на основі даного дослідження визначено рівні сформованості соціально-психологічних очікувань.

Наведемо результати дослідження було визначення рівнів соціальних очікувань за допомогою опитувальника «PCO» у діаграмах.

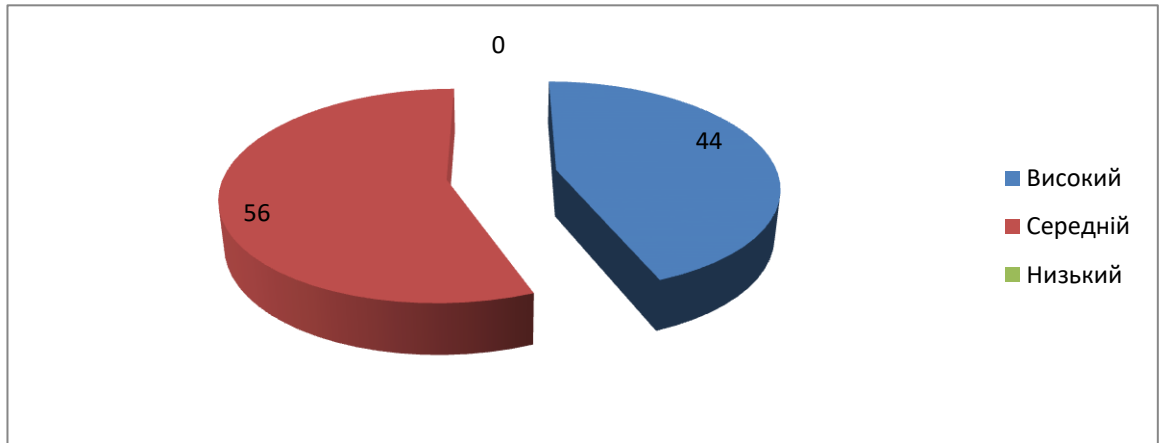

Рис. 2.3. Рівень обізнаності про передбачуваний перебіг подій, ОПо

Як бачимо з діаграми рівень обізнаності про передбачуваний перебіг подій, ОПо на високому рівні притаманний 8 досліджуванім, що становить 44%, середній (10) - 56%, низький відсутній.

Рівень очікуваного ставлення, ОСо наведена на діаграмі 2.4.

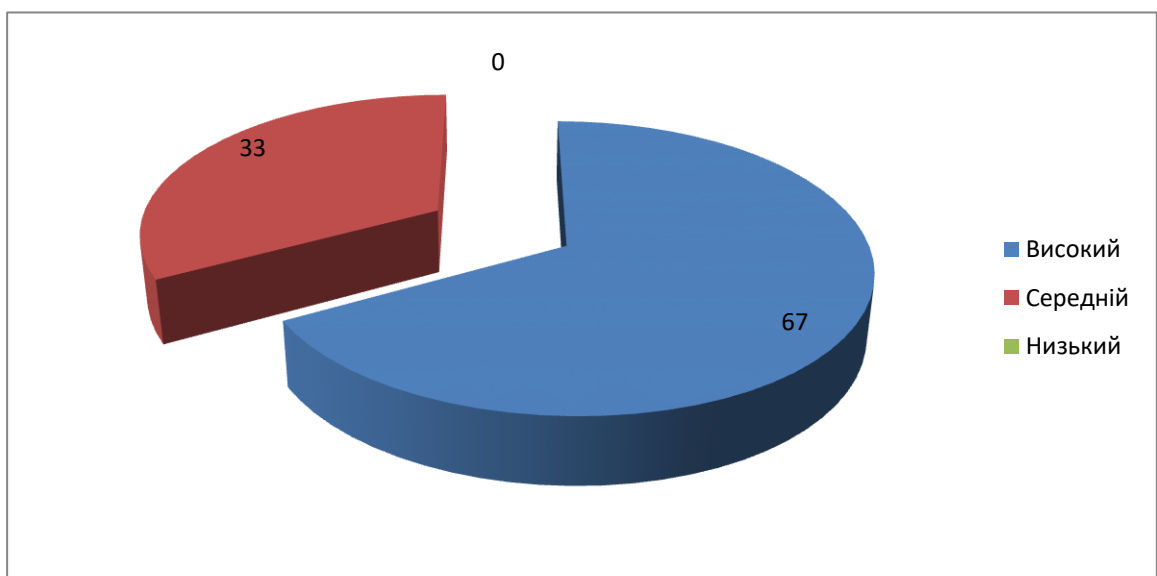

Рис. 2.4. Рівень очікуваного ставлення, ОСо

Рівень очікуваного ставлення, ОСо на високому рівні притаманний 12 респондентам, тобто 67%, середній (6) – 33%, низький – 0%.

Результати дослідження рівня очікуваних результатів діяльності, ОРо наведені на діаграмі 2.5.

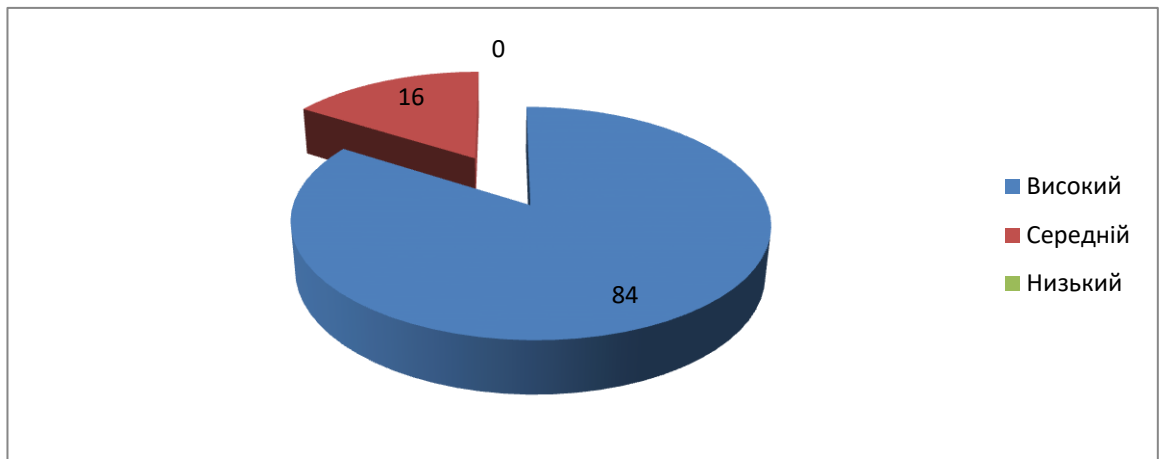

Рис. 2.5. Рівень очікуваних результатів діяльності, ОРо

Рівень очікуваних результатів діяльності, ОРо: високий рівень у 15 досліджуваних - 84%, середній у 3, що становить 16 %.

Рівень соціальних очікувань особистості, РСОо показано на діаграмі 2.6

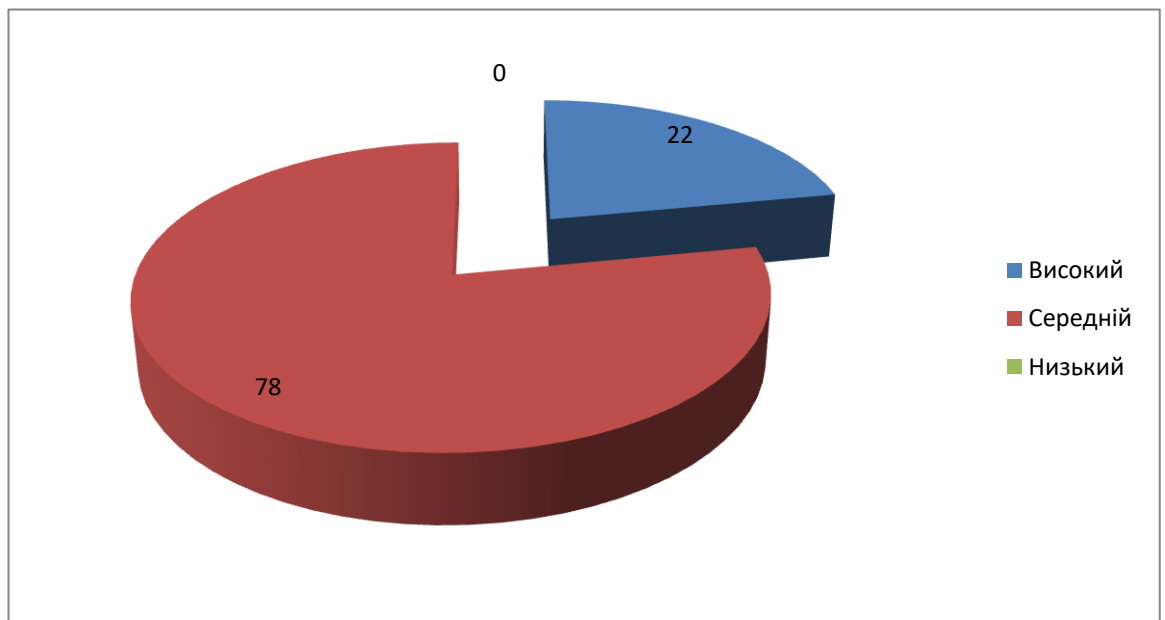

Рис. 2.6. Рівень соціальних очікувань особистості, РСОо

Рівень соціальних очікувань особистості, РСОО наявний на високому рівні у 4 учнів – 22 %, середній у 14 – 78%, низький відсутній.

Отже, високий рівень свідчить про чітку орієнтацію на соціально-психологічні очікування інших по відношенню до себе, тобто самоочікування, високий рівень розвитку соціальної рефлексії, здатність адекватно сприймати і рефлексувати хід подій у житті. курсант. Самооцінка адекватна і функціонує як основний механізм саморегуляції особистості. Помірний і високий реалістичний рівень роздратування поєднується з вірою в цінність власних дій, прагненням до самоствердження, відповідальності, виправлення помилок за рахунок власних зусиль, зі стабільними життєвими планами. Може аргументовано висловлювати власну точку зору, може відстоювати її, навіть якщо не погоджується з думкою інших відповідальних людей. Налаштовані на успіх, вони розраховують свої сили і вміють порівнювати свої зусилля з цінністю досягнутого. Вони вміють передбачити хід подій і прорахувати варіанти виходу зі складної ситуації, якщо така виникне.

Середній рівень - вони добре орієнтуються в соціальних і психологічних очікуваннях інших від себе, мають більш-менш чіткі уявлення про очікуваний хід подій. У більшості випадків присутня адекватна самооцінка, хоча зафіксовані прояви завищеної самооцінки. Усвідомлення власних сил, себе як цінності переважає здатність критично оцінити ситуацію і прийняти єдино правильне рішення. Ви схильні недооцінювати себе і свої досягнення. Зустрічаються як низькі, так і високі роздратування. Низький значною мірою залежить від політики щодо помилок. Високий рівень реалістичної роздратування поєднується з вірою в правильність своїх суджень, дій і вчинків. Спостерігається значний ступінь конвергенції конативних проявів. У міжособистісній взаємодії та спілкуванні виявляють здатність до компромісу, вміють узгоджувати власні інтереси з інтересами інших.

Низький рівень - недостатня орієнтація в соціально-психологічних очікуваннях оточуючих по відношенню до себе Спостерігається нечіткість, переривчастість, нечіткість. Вони мають приблизні уявлення про варіанти

очікуваних виборів своїх одногрупників. Часто виникають ситуації недостатньої самооцінки - як завищеної, так і заниженої. Переважає ставлення до себе як до самоцінності. Поведінка людей із завищеною самооцінкою і завищеним рівнем домагань часто супроводжується конфліктністю, зближенням, занадто високими вимогами до оточуючих.

Неадекватний рівень домагань призводить до неефективної спільної діяльності, труднощів у міжособистісній взаємодії. Низький рівень домагань призводить до зниження мотивації, невпевненості та страху перед труднощами. У міжособистісній взаємодії вони зосереджуються на собі, власних думках, намірах та інтересах, нехтуючи інтересами інших курсантів. Схильні дещо переоцінювати себе і свої здібності. Переважають мотиви уникнути невдачі. Втеча від вирішення конфлікту переважає бажання взаєморозуміння.

ВИСНОВКИ

Теоретичне дослідження соціально-психологічних очікувань дає підстави для наступного визначення: соціально-психологічні очікування – це суб'єктивні орієнтації учасника міжособистісної взаємодії, як він і як члени малої групи його оцінюють і що від нього можна очікувати. зв'язку з цією поведінкою. Зрозуміло, що уявлення члена про міжособистісну взаємодію значною мірою визначаються його чи її власною самооцінкою, домаганнями та напрямком.

Самопізнання особистості - це складний психічний процес, суть якого полягає в тому, що вона сприймає численні образи себе в різноманітних дійових і поведінкових ситуаціях, у всіх формах взаємодії з іншими людьми і об'єднує ці образи в єдине цілісне утворення - в уявленні, а потім в концепції свого «Я» як суб'єкта, відмінного від інших суб'єктів.

Міжособистісне спілкування під час навчання передбачає систему зв'язків. Його основними елементами є суб'єкти спілкування, предмет спілкування – це те, про що йдеться у спілкуванні та механізм свідомого регулювання відносин між суб'єктами. Конкретне спілкування має форму контакту та фактичної взаємодії, але контакт є першим кроком у реальній взаємодії.

Комунікативні очікування мають загальний характер, оскільки будуються на основі цілісного образу педагога. У процесі навчальної діяльності в учня виробляється система вимог. Ці вимоги є частиною комунікативних очікувань.

Учні випускних класів мають адекватний рівень комунікативних очікувань, що дозволяє їм об'єктивно будувати свої гіпотези, вимоги, припущення щодо перебігу та результатів стосунків у навчальній діяльності. Їхні очікування включають специфічний образ викладача з розгалуженою системою уявлення про індивідуальне сприйняття рольової функції. Кожен учень, як суб'єкт навчального процесу, має свою позицію та уявлення про стосунки з учнями та викладачами.

З метою дослідження особливостей соціально-психологічних очікувань в процесі міжособистісної взаємодії нами була проведена комплексна діагностика. Дослідження особливостей розвитку мислення проводилося на базі 11 класу Хмельницької ЗОШ. Кількість респондентів 18 осіб (з них 10 дівчаток та 8 хлопчиків). Діагностична програма включила в себе такі методики: «Який я в спілкуванні?» адаптований О.С.Прутченковим та «Дослідження рівня домагань» Р.Shvartslander, інтерпретація Т.І.Пашукової.

У досліджуваній групі з якої хлопчиків - 44 %, а дівчаток – 56%, слід відмітити переважання середніх показників комунікабельності, вміння спілкуватися, розуміти співбесідника. Зокрема середній рівень хлопчиків – 50%, а дівчаток – 60%. Високий рівень у дівчат – 40%, у хлопців – 12,5%. Отже, це свідчить про те, що у дівчат вища здатність до комунікабельності, вміння спілкуватися, розуміти співбесідника.

Також слід відмітити переважання адекватних та високих показників рівня домагань. Зокрема високий рівень хлопчиків – 12,5 %, адекватний – 50%, а у дівчаток високий – 70%, адекватний – 37,5%.

Наведемо результати дослідження було визначення рівнів соціальних очікувань за допомогою опитувальника «PCO» у діаграмах.

Як бачимо з діаграми рівень обізнаності про передбачуваний перебіг подій, ОПо на високому рівні притаманний 8 досліджуваним, що становить 44%, середній (10) - 56%, низький відсутній. Рівень очікуваного ставлення, ОСо на високому рівні притаманний 12 респондентам, тобто 67%, середній (6) – 33%, низький – 0%. Рівень очікуваних результатів діяльності, ОРо: високий рівень у 15 досліджуваних - 84%, середній у 3, що становить 16 %. Рівень соціальних очікувань особистості, PCOo наявний на високому рівні у 4 учнів – 22 %, середній у 14 – 78%, низький відсутній.

Досліджувані з високим рівнем міжособистісної взаємодії характеризуються високою мірою розвиненості когнітивного, емоційного, мотиваційного та регулятивного компонентів, які допомагають орієнтуватися, взаємодіяти, контролювати, впливати на соціально-психологічну реальність.

Характерно довірливі відносини з оточенням та позитивне ставлення до себе, повне самоприйняття та віра у власні можливості. Цілі сприймаються усвідомлено, та як такі, що дають поштовх до реалізації особистісного потенціалу, життя – емоційно насичене, наповнене радістю, задоволенням.

Для осіб з середнім рівнем характерно послідовність та скрупульозність у досягненні різних життєвих цілей, інтеграція минулого досвіду та знань, до справи підходять з ентузіазмом та цікавістю, життя сприймають через призму позитиву. Такі особистості об'єктивно орієнтуються в соціально-психологічній реальності, маючи помірний вплив на останню. У міжособистісній взаємодії спостерігаються розвинені соціальні зв'язки, себе сприймають такими, якими вони є насправді, прагнуть розвиватися та прогнозувати можливі варіанти розвитку майбутніх очікуваних подій.

Особистості з низьким рівнем погано орієнтуються та інтегруються в соціально-психологічній реальності, залежні від думки оточення та піддаються їх впливу. При постановці цілей індивіди є послідовними, однак не мають стійких уявлень про їх реалізацію, відсутня впевненість у власних силах та можливостях перебороти певні життєві складнощі. Характерними є емоційна незадоволеність власним життям, та наявність проблем у соціальній взаємодії з іншими.

Вважаємо, що для осіб з низьким рівнем психологічного благополуччя доцільно розробити програму, що сприятиме підвищенню показників психологічного благополуччя та формування соціальних очікувань.

Теоретична значущість отриманих результатів полягає дослідженні соціально-психологічних особливостей прояву феномену очікування в процесі міжособистісної взаємодії.

Висновки дослідження та рекомендації щодо обґрунтування соціально-психологічних особливостей прояву феномену очікування в процесі міжособистісної взаємодії можуть бути прийняті до уваги та знайти конкретну реалізацію в ученьській практиці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антоненко В.В. Активність школярів та деякі особливості міжособистісних оцінних ставлень. Система цінностей як регулятор педагогічної взаємодії: наук.-практ. конференція, 10–13 жовтня 1994р., м. Дрогобич. Київ.: Дрогобич, 1994. 42 с.
2. Антоненко В.В. Соціальна рефлексія особистості як складова розвитку свідомості та самосвідомості особистості школяра. Громадянська спрямованість та її виховання у дітей. Київ., Міленіум, 2002. 138 с.
3. Балл Г.О. Засвоєння соціальних норм і творча активність особистості. Психологія. Київ.: Рад. школа, 1987. 21 с.
4. Бех І.Д. Категорія становлення в контексті розвитку образу «Я» особистості. Педагогіка і психологія. 1997. 221 с.
5. Боришевський М.Й. Взаємини в учнівському колективі і формування особистості: Метод. посіб. Київ.: Знання, 1974. 48 с.
6. Боришевський М.Й. Національна самосвідомість у громадянському становленні особистості. Київ.: СКО „Беркут”, 2000. 63 с.
7. Галян І.М. Місце ціннісних орієнтацій у формуванні оцінних ставлень. Система цінностей як регулятор педагогічної взаємодії: Наук.-практ. конференція, 10–13 жовтня 1994р., м. Дрогобич; Київ.– Дрогобич, 1994. 47 с.
8. Гільбух Ю.З., Киричук О.В. Шкільний клас: як пізнавати й виховувати його душу: Навч. посіб. Київ.: НПЦ Перспектива, 1996. 208с.
9. Говорун Т.В. Соціалізація статі як фактор розвитку Я-концепції: Автореф. дис. д-ра психол. Наук. Національний педагогічний ун-т ім. М.П.Драгоманова. Київ., 2002. 35 с.
10. Кузьменко Н.В. Врахування вчителями очікувань старшокласників щодо особистісних якостей сучасного вчителя в навчальній взаємодії // Проблеми безпеки Української нації на порозі ХХІ ст.: Всеукр. наук.-практ.

конф., 22–23 жовтня 1998р., м. Чернівці. К. Чернівці: Вид-во КВГІ, 1998. 116 с.

11. Кузьменко Н.В. Навчально-комунікативні очікування старшокласників. Українська психологія: сучасний потенціал. Київ.: ДОК, – 1996. Т. II – С. 51.

12. Кузьменко Н.В., Мусатов С.О. Досвід вивчення комунікативних очікувань старшокласників. Діалог культур і духовний розвиток людини: Всеукр. наук.- практ. конф., 24–26 січня 1995р., м. Київ. К., 1995. 45 с.

13. Осадько О.Ю., Тищенко С.П. Соціальні очікування учнів щодо педагога- професіонала та рефлексування цих очікувань вчителями. Українська психологія: сучасний потенціал. Київ.: ДОК, 1996. 293 с.

14. Островська К.О. Взаємозв'язок образу „Я”, самооцінки і ціннісних орієнтацій молодших школярів: Автореф. дис. ... канд. психол. наук / Ін-т психол. ім. Г.С.Костюка. Київ., 2003. 20 с.

15. Попович І.С. Проблема соціально-психологічних очікувань в науковій теорії та практиці. Практична психологія та соціальна робота. Київ., 2005. 813 с.

16. Попович І.С. Соціально-психологічні очікування в міжособистісній взаємодії малої групи. Проблеми загальної та педагогічної психології: Зб. наук. пр. Київ., 2006. 268 с.

17. Приходько Ю.О. Взаємозв'язок ціннісних орієнтацій та ставлень молодих школярів // Система цінностей як результат педагогічної взаємодії: Наук.-практ. конференція, 10–13 жовтня 1994р., м. Дрогобич; К. Дрогобич, 1994. 83 с.

18. Психологічні закономірності розвитку громадянської свідомості та самосвідомості особистості: У 2 т. За заг. ред. М.Й.Боришевського. Київ.: Дніпро, 2001.

19. Психологія самосвідомості: історія, сучасний стан та перспективи дослідження: Зб. наук. пр. За ред. С.Д.Максименка, М.Й.Боришевського. Київ.: Вид-во „Любіть Україну”, 1999. 98 с.

20. Савчин М.В. Соціальна психологія: Підручник. Дрогобич: Відродження, 2000. 274с.

21. Татенко В.О. Особистісне зростання і гуманізація стосунків між поколіннями у світлі суб'єктно-вчинкового підходу. Наукові студії із соціальної та політичної психології: Зб. наук. пр. Київ., 2007. 140 с.

22. Титаренко Т.М. Життєві домагання особистості у сучасному потенціалістському дискурсі. Наук. зап. Ін-ту психології ім. Г.С.Костюка АПН України: Зб. наук. пр. Київ., 2006. 430 с.

23. Титаренко Т.М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності. Київ.: Либідь, 2003. 375 с.

24. Тищенко С.П. Особистісні сподівання як форма прояву самосвідомості. Психологія: Респ. наук.-метод. зб. Київ.: Рад. школа, 1976. 115 с.

25. Яблонська Т.М. Розвиток здатності до рефлексії в професійному становленні особистості вчителя початкових класів: Автореф. дис. ... канд. психол. Наук. Ін-т психол. ім. Г.С.Костюка АПН України. Київ., 2000. 119 с.